

A párisi nemzetközi vallásügyi kongresszus.

— Dr Boros Györgynek, mint az E. K. Tanács küldöttjének jelentése. —

A közlekedés gyorsasága és könnyősége, a népek és nemzetek közötti békés és bizalmas viszony egyszerű és természetes megfejtését nyújtja annak az örvendetes ténynek, hogy napjainkban minden közérdekű kérdést a világ színe előtt tárgyalnak. Mégis meglepően szép jelenség, hogy a legkényesebb, a vallás kérdését is immár oda viszik, ahol mindenki meghallhatja, sőt meg is adhatja a feleletet.

Ez a dicséretreméltó szép tény már is nagy és jótékony eredményeket szült az emberiség javára. Nem is szólva a vallásos türelemről, nevezetes hatása az, hogy a vallás főkérdéseivel foglalkoznak a nem hivatalos emberek is. A vallás a tudományos érdeklődés körébe jutott. A vallást nemcsak azért vizsgálják, mert tudni akarják, ki mit hiszen, hanem azért is, mert látják, hogy nemcsak egy oldalú tudomány, hanem mindenre kiterjedő. Olyan, amely az egyháznak alapja, de az életnek elválaszthatatlan tényezője.

Nyilvánvaló, hogy, minél tovább haladunk a tudás birodalmában, annál inkább ébred az érdeklődés azok iránt az eszmék iránt, amelyeket valóságos eszméknek szoktunk nevezni.

Nem tagadjuk, hogy az újkori vallásügyi mozgalmak mindig némi aggodalmat, féltékenységet és nyugtalanságot okoznak az egyházak belső köreiben. 1910-ben a berlini lutheránus protestánsok nyíltan tiltakoztak az ellen, hogy Berlinben tartsák meg a vallásügyi kongresszust. Semmi eredménye sem volt a tiltakozók javára, annál nagyobb az érdeklődés és a munkakedv fokozására. A kölni pap — már sajnos néhai Jatho — esete és a többi hasonló eset,

azt igazolja, hogy «az aratni való gabona sok». A lelkek el vannak készülve a nagy megújulásra.

Mindamellet is, hogy a vezetők érezték, hogy az irányzat kedvező, aggodalommal tekintettek a párisi kongresszus elébe. Most, amikor már túl vagyunk rajta, most amikor elmondhatjuk, hogy 1913. július 16–21. napjain a nagy világváros, Páris történetében is emlékezetes eseményeket termeltek, a bírálathoz joga nyílik meg.

A párisi kongresszust a megelőző londoni, amsterdami, bostoni, genfi és berlini kongresszusokkal összehasonlítva bírálják meg. A bírálathoz jogosult, de csak akkor igazságos és méltányos, ha figyelembe vesszük, hogy Londonban és Bostonban, az unitáriusok, Amsterdamban a remonstránsok utódai, tehát azok rendezték, akik ezelőtt 200 esztendővel az erdélyi unitáriusokkal éppen olyan szoros, benső viszonyban éltek, mint a XIX-ik százban és jelenleg az angol és amerikai unitáriusok. Hollandia a XIX-ik száz liberális teológiája megteremtésében vezető szerepet vlt s ma is előljár a leydeni egyetemmel s a liberális és mennonita protestáns papokkal.

A genfi kalvinista protestánsok a XVII-ik száz kezdetétől bevallottan a liberális, tehát az unitárius fölfogás hirdetői.

A berlini lutheránus egyházak a német protestáns liberálisokkal kezelt fogva új vallás-irányzatot teremtettek először a tudományos teológiai irodalomban, újabban a szószékeken és a társadalomban.

Tehát az öt első gyűlés olyan helyen volt, ahol a liberális eszmék befogadására el volt készítve a talaj.

A hatodik gyűlés helye Magyarország lehetett volna, de ezt részint megelőztük azzal, hogy a Dávid Ferenc jubiláris ünnepét az onnan ide vándorolt tagokkal együtt tartottuk meg, részint elkerülték azért, mert a hazai nagy protestáns egyházak tagjai között nem mutatkozott megfelelő hajlandóság egy ilyen gyűlés előkészítésére és fogadására. De nagy szerepe van ebben annak a ténynek is, hogy a mi nyelvünk az indogerman és latin nyelvek körén kívül esvén, a nyelvi nehézségek is legyőzhetetlen akadálynak tetszeltek a bizottság előtt.

Párist választották, habár aggodalommal, mert ott két hatalmas áramlattal kellett számolni: egyikkel az uralkodó katholicizmussal és másikkal a vallás iránti közönnyel.

Az elenyészően csekély protestánsok magukévá tették a kongresszus ügyét és óriás erőfeszítéssel és aránytalan nagy áldozattal meg is teremtették a VI-ik kongresszust. Őt nevet kell tisztelet és elismerés koszorújával övezni körül: Boutroux egyetemi tanárt, aki mint a francia akadémia tagja és mint elismert filozófus, nagy tekintélyt kölcsönzött az elnöki széknnek. Azt megnyitójával és egy előadásával közfigyelem tárgyává tette.

Wagner Ch. lelkész, Bonet-Maury egyet. tanár, Siegfried és Vienot lelkészek olyan nagy munkát fejtettek ki, amely becsületére vált a francia szellemességnek is, a kongresszus régi hírnevének is.

A párisi kongresszus teljesen megállotta a versenyt a többi mellett. A berlini volt a legnépesebb, de a párisi volt legérdekesebb, mert ott tört útat, ahol legtöbb akadállyal kellett megküzdeni.

Főleg négy irányeszme vezette.

Egyik volt a vallásos szabadelvűség és tudományos műveltség francia előharcosainak való hódolás.

Elégséges megemlítenem a neveket: Calvin, Castellion, az Albigensek, Pastel, Voltaire, Quinet Edgar, a XIX-ik száz francia irodalmának vallásos irányzata, a liberális katolikusok, a XX-ik száz katolicizmusának krízise. Ezek a nevek és címek irányeszmeiket jelentenek s az előadók a múlt és a jelen eszmevilágába olyan betekintést nyújtottak, hogy ha csak tudományos és eszmetörténelmi értékét mérlegeljük is, nagy nyimánynak kell nyilvánítanunk.

A múltnak ezen képe azt igazolja, hogy Franciaországtól a vallás és a modern fölvilágosultság körében nagy szolgálatokat vártak.

Az állam és egyház különválása az egyházat elkeseredett önvédelemre kényszerítette s ma talán csak a reakció hatását lehet látni, de ez a különválás azt is jelenti, hogy az elválásztás következtében megnyílt esatorna új levegőt, új napfényt fog bevezetni éppen arról az oldalról, ahol eddig megközelíthetetlen volt. Emellett a nagy

vezető szellemeknek a kiemelése és beillesztése a mai vallásbölcseleti gondolkodás áramlatába, újabb hatást biztosít ezeknek a nagy szellemeknek. Mindenik kornak megvan a maga látókészüléke és nézőpontja. Innen nézve egészen másnak látszik a kor is, meg annak vezére is, mint amilyennek látszott csak a XIX-ik század első felében vizsgálódó előtt is.

Azt lehetne kérdezni, már kérdezték is, hogy miért foglalkoztak csak a franciákkal? Azért, mert Franciaországot csak így, ezek által lehetett bekapcsolni a szabad-elvű vallásos gondolkozók nemzetközi egységébe. Ezért tekintem én a kongresszus tárgyalásának ezt a részét kiválóan értékesnek s mondhatom legértékesebbnek. Mert a többi tárgyakkal, a megelőző kongresszuson is találkoztunk.

Másik kimagasló része volt a gyakorlati vallás-erkölcsi kérdések tárgyalása.

Ezekkel foglalkoztak az összes nemzetek képviselői. A felolvasások egy része tudományos jellegű, elméleti fejtegetés volt. Ilyenekül jelezhetem a következőket: a vallásos szellem és a modern filozófia viszonyát, amelylyel legkiválóbb angol, német és olasz filozófusok foglalkoztak, továbbá a vallásos szellemnek az esztetikához való viszonyát, mellyel kapcsolatban megemlítem, hogy az univerzális vallás lehetőségeiről és föltételeiről és a vallásnak a szociálizmushoz való viszonyáról is több igen becses előadás hangzott el. A gondolkodás és a kérdések megítélése és a felolvasók egyénisége, nemzeti és kulturális viszonya szerint élénk változatosságot mutatott, de majd, ha a beszédek megjelennek; a gondos figyelő meg fog győződni, hogy egy pontnál mindannyija találkozik: az emberi szellem lényegéhez tartozik a vallásos hit és ennek központi tartalma egy szellemi substanciából táplálkozik s a felé irányít mindennemű lelki működést.

Ezzel kapcsolatban tárgyalatott az a kérdés is, hogy a vallásos hit és erkölcsi viszonya min alapszik, mily mértékben igazolható s általában lehet-e arra számítani, hogy a viszony továbbra is fönmarad. A felolvasók csaknem kivétel nélkül egyetértének abban, hogy az egyház és a val-

lás, a credo és hit nem azonosítható fogalmakat fedeznek. Mindenkinek volt és van jelentős szerepe, de tényleg mindig a vallásos szabadszellelem nyújtotta nekik az értékes és maradandó tartalmat. A vallásszabadságra van szüksége az egyháznak is, az államnak is, a hitéletnek is. Ezt a szabadságot kell hogy hirdesse és bevigye az életbe mind a szószék, mind az iskola. Nagybecsű megnyilatkozásoknak voltunk tanúi nemcsak protestans, hanem katólikus és zsidó felolvasók részéről is.

A Magyarországi Unitárius Egyház Képviselője is ebben a keretben tartotta felolvasását és büszke önérzettel mutatott rá, hogy a XVI. száz magyar unitáriusai s kiválóan Dávid Ferenc a credot már minimumra, t. i. az apostoli credora redukálták s hogy a magyar unitárius egyház a hittanát sohasem tartotta a hitélet és az üdvösség lényeges részének.

Ezt az egységes és egységesítő evangéliumi szellemet ezuttal is nagy sikerrel juttatta érvényre jul. 20-án Oratoire református templomban három szónok, kik az állandó gyakorlat szerint, miként elődeik szintén Mik. VI. 8. verse alapján hirdették: francia, német és angol nyelven: Légy igazságos, légy könyörülő és járj Istennel alázatosan. A három beszéd szép összhangban volt tartva, csak a háromféle (francia, német és amerikai) iskola hatása érzett ki a gondolkozásból és a szónoklásból is.

Ehez a két nagy és hatalmas tárgykörhöz állítom a nem keresztény vallásokkal való foglalkozást és ami szintén föl volt véve: a nem hívők gondolkozásának ismertetését. A nem keresztény vallások értékelését a mi dr. Carpenterünk vezetése alatt keresztény és nem keresztény hívő felolvasók végezték. Ha nem is került homloktérbe, lényeges helyet foglalt el a kongresszus tágas mezején s egy lépéssel közelebb juttatott ahhoz a meggyőződéshez, hogy a keresztény vallást a többi vallások nélkül sem megérteni, sem kellően méltányolni nem lehet. Ez a tárgy nem maradhat el egyszer is a szabadelvű vallásos gondolkozók és hívők tárgysorozatából. Annál kevésbé, mert ezek a nem keresztény népek hovatovább mind jobban vonzódnak a kereszténységhez, mind szívesebben szellőztetik

sajátos hitbeli fölfogásukat. Már pedig ennek nemcsak ismereteink bővülésében van a haszna, hanem abban is, hogy mi keresztény felekezetek jobban fogjuk méltányolni egymásnak a meggyőződését s ezzel egyben kimondjuk, hogy az univerzális vallás csak utópia, ellenben universalis vallásos érzésből fakadó emberszeretet és istenimádás minden ilyen alkalommal közeledő valóság.

Ennek az erősödő közös érzésnek gyönyörű megnyilatkozását láttuk a Hugonották emléke s a Coligny sirjának megkoszorúzásánál, valamint a nagy reformátor, Hyacint atya síremléke leleplezésénél jul. 20-án. Hyacint, aki a katolikus egyházzal szakításra kényszerített, mert azt reformálni akarta, most osztozik a katolikus Páris elismerésében és megbecsülésében. Ez is az idők jele s a haladás igazolása.

Harmadik jelentős mozzanata a kongresszusnak a társadalmi érintkezés és személyes hatás volt. A felolvasók (80 körül) nagy száma is csak egy parányi része a tagoknak és jelenlevőknek. Nem is egy tizede, mert hisz tizezeren megjelentek a hat napig tartó gyűlésen. A többi résztvevőnek mindenike önmagában is értékes és jelentős egyéniség, ha férfi, ha nő.

Ezeknek ismerkedésére és közelebbi érintkezésére volt szárvá a bemutatkozó gyűlés, a tea-estély, az operai előadás (Hugonották), a kirándulás Chantillybe és a díszebéd.

Alólírott számos régi ismerőssel találkozott és számos új ismeretséget kötött. Kellemesen tapasztaltam az 1910. évi kolozsvári és dévai ünnepek jó emlékét az itt járt tagok között. Egyházunknak kevés befektetése volt olyan gyümölcsöző, mint az a vendéglátás, amelyben 1910-ben részesítette az idegyűlt száz idegent. A magyar vendégszeretet másképpen nem is tehetett, de a magyar unitáriusok értékét, életerejét és testvéries összetartását is oly hatásosan igazolta az a gyűlés, hogy talán nemzedékek is emlegetni fogják.

A kongresszusnak első ízben volt női osztálya: a nők szövetsége. Erről is meg kell emlékezni e helyen, mert ezzel jutok utolsó tárgyamhoz, melyet most fogok előterjeszteni.

A nők szövetsége a kongresszussal kapcsolatban, egyik mellékhelyen közgyűlést és értekezletet tartott. A közgyűlésen öt nemzet küldöttei között a Magyar Unitárius Nők Szövetsége részéről képviselő, habár nem hivatalos minőségben, Boros Rózsika volt jelen.

Képviselő helyett az elnök Ferencz Józsefné öméltósága több tagtársával aláírva, üdvözlő levelet küldött, melyet Lewis Enid kisasszony vitt el és olvasott föl angolul. Jó hatást tett és kedvesen fogadták.

A gyűlésen és értekezleten jelen voltam az elnökség szíves meghívására. Ki kell jelentenem, hogy ez a női mozgalom máris nagy tényező főleg az amerikai, angol és hollandi egyház kebelében. Németországban a kezdet nehézségein már-már túl vannak. Sajnos, hogy mi még csak a kezdettel küzködünk. Svájcban is látják maguk előtt az útat. Az értekezleten újabban csatlakozott még négy szövetség, tehát ma már kilenc nemzet női foglalkoztat a vallásos liberalizmus terjesztése, a növédelem biztosítása és a hitbúzgóság fokozása érdekében. Az egyházakban az életet és az élénk munkásságot a mai társadalmi viszonyok között csak a nők tudják biztosítani.

Ezzel már rá is térek jelentésem negyedik és ezúttal utolsó tárgyára:

A Dávid Ferenc emlék-imaház ügyére.

A kongresszusra menésem egyik főcélja az volt, hogy a Dávid-ünnepeken megtalált fonalat fölvegyem és megerősítsem. Előre jelezhetem, hogy jó reménységgel vagyok eltelve.

Kifejeztem a lelkes és lelkesedő nők előtt, hogy az unitárius vallás első püspöke és martirapostola halála helyén a mai közszellem parancsa szerint, csak olyan emlék-imaház fog méltó és megfelelő lenni, amelyhez minden szabadelvű vallásos gondolkozó és hívő s mindazok, akik hisznek a vallás jótékony hatásában, hozzá fog járulni a maga filléreivel. Az Amerikai Unitárius Társulat kitűnő elnöke kifejezése szerint ez az imaház és ezzel Déva az összes unitárius és hasonlóan gondolkozó és érező keresztények és nem keresztények Mekkája kell, hogy legyen.

A Nők Szövetsége tagjai a legnagyobb készséggel ígér-

ték buzgó támogatásukat. A kapott mérnöki számítás szerint az imaház 60.000 koronába fog kerülni. Ez az összeg a magyar angol és amerikai unitáriusok között három részre osztatván, egyre 20.000 korona esik. Ezt az összeget amerikai testvéreink részéről biztosítottnak tekinthetjük.

Anglia részéről Bowie titkár úr és dr. Herbert Smithné vették kezükbe teljes jó reménységgel és biztatással.

Az ügynek nagy előnyére szolgál, hogy csak most, egy pár hónapja jelent meg az amerikai unitárius társulat kiadásában egy füzetben a Dávid Ferenc életrajza kapcsolatban a Kriesch-féle tordai képpel. A füzetet Gannet Vilmos lelkész az én kézírataimból készítette sajtó alá s az őszön a Britt és külföldi Unitárius Társulat fogja kiadni. Az amerikai kiadást a titkár úr fölkérésére most revideáлом és szeptemberre beküldöm.

Szeptemberben fog megindúlni a gyűjtőakció Angliában és Amerikában, de ezt megelőzőleg várják egyházunk Tanácsa hivatalos fölhívását is.

Az imaház fölszentelésére a Rómában vagy jóval valószínűbben Londonban tartandó, most már VII-ik Vallásügyi Világkongresszusnak nagyszerű befejezése lenne, ha a Dávid Ferenc emlék-imaház fölszentelésére a tagokat meghívhatnók.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

A kolozsvári unitárius kollégium értesítője az 1912—1913-ik iskolai évről. Szerkesztette: Dr. *Gál* Kelemen, igazgató; a teológiai részt: *Csifó* Salamon, dékán. Kolozsvár, 1913.

Intézeteink egy esztendei működéséről újra beszámolnak az értesítők. Az iskola életének e képét akarom ismertetni, értelmezni. Örömmel teljesítem e könnyűnek és kényelmesnek hirdetett feladatot.

A jóltevők ünnepélyén *Vári* Albert mondott szép, áhitatos imát. Arról volt és van fogalmam, hogy a hitéletben az angyalok, mint szellemi lények szerepelnek, sőt művészileg a valóságban is többféleképen láttam ábrázolni s mégis furcsán jó nekem, unitárius imában, ilyen összehasonlító értékelést jelző idézet: „Kevéssel vagyunk kisebbek az angyaloknál“. E megjegyzés az ima tartalmosságán semmit sem ront s nem is akar.

Dr. *Gál* Kelemennek gondolatokban és érzelemben egyaránt gazdag megnyitó beszéde az ifjúsághoz van intézve, de e mögött és mellett a hallgatóság is nagyon közvetlenül értesülhet a hála-ünnepélyek lelki szükségéről, az eszmények kultuszának kívánatos gyakorlásáról.

Dr. *Boros* Györgynek a jóltevők ünnepén Brassairól mondott megemlékezése, amely különben Brassai életrajzának egy fejezete, értékes produktum. Egy téves adatát azonban, azt t. i., hogy Brassainak legközelebbi rokona Csegezi Mihályné Albert Ilka volt, helyre kell igazítanom, nehogy ez a köztudatba így plántáltassék át. Csegeziné Albert Ilka, Brassainak leányágon leszármazott negyedízi rokona volt, holott Brassainak jelenleg élő, közelebbi, harmadízi rokona is hét van, negyedízi, azaz olyan, mint Csegeziné Albert Ilka volt, épen harminckét élő rokona van Brassainak.